

ДОСЛІДЖЕННЯ МОНЕТ ТЕВТОНСЬКОГО ОРДЕНУ В УКРАЇНІ**RESEARCH OF COINS OF THE TEUTONIC ORDER IN UKRAINE**

Одним із значущих напрямків дослідження української середньовічної нумізматики є поширення на українських теренах монет держави Тевтонського ордену Пруссії.

Процес формування та розвитку контактів українських середньовічних земель із державою Тевтонського ордену в Пруссії реконструюється переважно на підставі писемних джерел, насамперед документального характеру, датованих другою половиною XIII – початком XVI ст. Водночас такі міжрегіональні взаємини неминуче мали відображення у сфері матеріальної культури. Навіть епізодичні торговельні, військово-політичні чи міграційні контакти залишали сліди в археологічних комплексах, передусім у культурних шарах поселень, де вони фіксуються у вигляді нумізматичних знахідок. У цьому контексті тевтонські монети, виявлені на території українських середньовічних пам'яток, слід розглядати як безпосередні археологічні індикатори контактів, що виникли внаслідок грошового обігу та були зумовлені повсякденною господарською діяльністю їхніх власників.

Саме нумізматичні матеріали, зібрані як під час археологічних експедицій, так і поза межами системних археологічних досліджень, зокрема у вигляді детекторних знахідок, дозволяють не лише уточнювати уявлення про масштаби та напрями грошового обігу і торговельно-економічних контактів, але й у низці випадків переглядати усталені історіографічні оцінки. Монети держави Тевтонського ордену на території України фіксуються переважно як поодинокі знахідки, рідше – у складі грошових або грошово-речових скарбів, що ускладнює їх інтерпретацію, проте водночас відображає реальні процеси обігу та втрат монет у повсякденному середовищі.

Проблема знахідок тевтонських монет на українських землях набула висвітлення в науковій літературі ще з другої половини XIX – початку XX ст., коли такі матеріали публікувалися у вигляді поодиноких повідомлень без фіксації археологічного контексту, зокрема у працях К. Страшкевича [20] та матеріалах Археологічних з'їздів [19]. В українській радянській історіографії участь тевтонських монет у грошовому обігу середньовічних українських земель, як і самі знахідки, здебільшого залишалися поза увагою або згадувалися побіжно.

Упродовж останніх десятиліть, у контексті переосмислення історичного минулого та розширення нумізматичної джерельної бази, активізувалися дослідження, присвячені історії держави Тевтонського ордену в Пруссії, зокрема аналізу її економічних і політичних контактів із середньовічними українськими землями. У сучасній українській історіографії окремі аспекти проблеми виявлення та інтерпретації монет Тевтонського ордену на території України відображені у працях Г. Івакіна [9], А. Позіховського та Р. Шуста [17],

С. Демидко, О. Погорільця і С. Стопенчука [8], А. Шостопапа [21], Р. Саввова [18], В. Орлика [1-7, 10-16] та ін., де детекторні знахідки розглядаються як специфічна, але інформативна категорія нумізматичних джерел.

Загалом же проблема знахідок на українських теренах монет держави Тевтонського ордену в Пруссії стала предметом спеціальних наукових пошуків лише з 2012 року. Детальному вивченню питання ролі *тевтонських монет* в Україні присвячені праці професора Василя Орлика, зокрема вченим складено ґрунтовну топографію знахідок монет Тевтонського ордену в Пруссії на території України, введено в науковий обіг скарби, раніше неописані різновиди монет, досліджено рідкісні емісії банату Северин та уточнено місце битви на Ворсклі на базі нових знахідок тевтонських монет. Важливим питанням є протистояння фальсифікації рідкісних монет та шахрайський продаж антикварних копій, тому вченим приділено увагу також ідентифікації та виокремленню особливостей експертизи антикварних копій тевтонських монет. Учений також присвятив корпус праць проблемам нумізматики держав хрестоносців та їхнім знахідкам на території України.

Проте, незважаючи на значний прогрес у дослідженні монет держави Тевтонського ордену в українській історіографії, ця проблема ще досить далека від її інституалізації і потребує подальших досліджень.

Джерела та література

1. Orlyk V. A Coin Hoard of Pre-Reform Shillings of the Grand Master Michael Küchmeister von Sternberg Found in Chernihivschyna. *Acta Archaeologica Lodziensia*, 62, 2016. S. 93-97;
2. Orlyk V. False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy. Studia i materialy*. Augustow – Warszawa, 2012. S. 112-115/
3. Orlyk V. Rare variety of shilling of the Grand Master of the Teutonic Order Paul von Rusdorf found in volyn region, *Forum Numizmatyczne: Pieniadz i mennice*, #1, Bialystok, 2016, s. 10-14;
4. Orlyk V. Rzadki wariant szeląga Zakonu Krzyżackiego z Teofipolskiego skarbu. *Biuletyn Numizmatyczny*, 4 (388), 2017. S.258-263.
5. Orlyk V. Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). *Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy*, Augustow-Warszawa, 2015. S. 100-104.
6. Orlyk V. Udział wojsk Zakonu Krzyżackiego w bitwie nad rzeką Worskłą w sierpniu 1399 r. w świetle źródeł numizmatycznych. *Buletyn Numizmatyczny*, Nr 3, 2015, s.175-180.
7. Orlyk W. Coins of the Teutonic Order contained in the hoard found in the suburbs of the city of Dubno of Rovenska region in march. *Pruthenia*, X, Olsztyn 2015, s.105-116.
8. Демидко С., Погорілець О., Стопенчук С. Дослідження залишків пізньосередньовічного укріплення XVI ст. поблизу смт/ Меджибіж

- Летичівського р-ну Хмельницької обл. Археологічні дослідження в Україні 2004-2005 рр. Київ-Запоріжжя, 2006. С 8-10.
9. Івакін Г. Ю. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. (історико-топографічні нариси). К., 1996. 272 с.
 10. Орлик В. До питання ідентифікації монет Банату Северин із зображенням чоловічої фігури та хреста у щиті під короною. Український нумізматичний щорічник. Вип. 2. Переяслав-Хмельницький. 2018.
 11. Орлик В. Знахідки на Волині монет банату Северин із символікою Тевтонського ордену. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доп. III-ї міжнар. наук.-практ. конф, 5-6 листопада 2015 р. Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 46-47
 12. Орлик В. Монети держави Тевтонського ордену в Пруссії у скарбах, виявлених на території України (XIX – поч. XXI ст.). Вісник Львівського університету. Серія історична. 2019. Спецвипуск. С. 133–143.
 13. Орлик В. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины. Наукові записки з української історії: Зб. наук. ст. Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 33. С. 39-45;
 14. Орлик В. Нумізматичні свідчення торговельних та військових зв'язків руських земель Великого князівства Литовського з державою Тевтонського ордену в Пруссії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія. 1 (136). 2018. С.54-59.
 15. Орлик В. Обрізаний шилінг магістра Тевтонського ордену Міхаеля Кюхмейстер фон Штернберга знайдений на Львівщині. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки: тези доповідей IV-ї міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 червня 2016 р. – Кіровоград–Київ–Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 54-56.
 16. Орлик В. Топографія знахідок в Україні монет держави Тевтонського ордену в Пруссії та її Лівонського відділення (зведені відомості по областях). Український нумізматичний щорічник. Вип.1. Переяслав-Хмельницький. 2017. С. 37-74.
 17. Позіховський О., Шуст Р. Грошовий обіг на Волині в XIV - XVII століттях (За матеріалами монетних скарбів у фондах Державного історико-культурного заповідника міста Острог Рівненської області) (Додаток. Опис скарбів). *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2005. Вип. 39-40.
 18. Саввов Р. Подольский полугрошек и денежное обращение в Подольском княжестве. *Банкаўскі веснік*, 2016. №3 (632). С. 16.
 19. Сецинский Е. Археологическая карта Подольской губернии, с картой, 3 таблицами планов городищ, указателем географических имен и

- предметным указателем. *Труды одиннадцатого археологического съезда в Киеве в 1899 году*. Москва: Тип. Г. Лисснера и А. Гешеля. Т. 1. С. 291.
20. Страшкевич К. Клады, рассмотренные в минц-кабинете университета св. Владимира с 1818 по 1866 гг. *Университетские известия*. К., 1866. №10. С. 1–38
21. Шестопал А. В. *Скарби Черкащини*. Черкаси: Вид. Андрощук П. С., 2007. 120 с.